ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

LYMBUS. MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK
Főszerkesztő Ujváry Gábor, felelős szerkesztő Szentmártoni Szabó Géza,
Budapest, Balassi Bálint Intézet, I, 2003, 431 l.; II, 2004, 332 l.

A magyar történelemmel forrásszinten foglalkozó kutatók előtt közismert tény, hogy a viszonylag kedvező (vagyis: nem túl sok és nem is túl kevés) forrásanyaggal rendelkező hazai múlt kutatásának alapszinten is igen súlyos adósságai vannak. Az egyik ilyen hiányosság éppen a dokumentumok közzétételével kapcsolatos. Különösen a kora újkori és újkori történelmünk írott emlékeinek tekintetében vannak elmaradásaink, amelyek a történészi feldolgozó munkán is éreztetik hatásukat. Nem véletlen tehát, hogy az 1989 utáni magyar történeti kutatás bizonyos értelemben „neopozitivista" korszakát (is) éli.

Az elmúlt másfél évtized egyik fontos és jellegzetes eredménye volt a Monok István és Petneki Áron szerkesztésében megjelenő *Lymbus: Művelődéstörténeti Tár* című, nyolc kötetet megért sorozat (1989–2001). A Monok–Petneki-féle vállalkozás a magyar historiográfia olyan nagy múltú, sok kritikát kapott, mégis alapvető fontosságú periodikumait kívánta – természetesen a modern történetírás kritériumai alapján – felújítani, mint a Magyar Történelmi Tár és a Történelmi Tár. Ujváry Gábor szerkesztői előszava szerint az „új" Lymbus vállalja az elődjével, a „régi" Lymbussal való folytonosságot, ezt mutatja a címválasztás is, amely csupán alcímében jelez némi profilváltást: a Magyarságtudományi Forrásközlemények részben tematikai szélesítést (amennyiben nemcsak művelődéstörténet), részben pontosítást is jelöl, hiszen a szerkesztők elsősorban a külhoni gyűjtemények hungarológiai vonatkozású anyagaira fókuszálnak. Ez utóbbi szándék mentén mintaszerű személyi és intézményi együttműködést valósítottak meg a kötetek kiadói. A szerkesztőbizottságban a „régi" Lymbus két szerkesztője is helyet kapott, Monok István immár az egyik kiadó, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójaként is. A további tagok és a mögöttük álló intézmények szintén az interdiszciplináris együttműködésre utalnak. A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság Jankovics József főtitkár személyén keresztül van jelen, akinek a vállalkozás megindításában is kulcsszerepe volt; a Magyar Országos Levéltárat Gecsényi Lajos főigazgató és Fazekas István bécsi levéltári delegátus, az egyes történeti rokontudományokat Mikó Árpád művészettörténész, Pálffy Géza történész és Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténész, a külhoni magyarságtudományi műhelyeket Gömöri György és K. Lengyel Zsolt képviseli. A főszerkesztő a Balassi Bálint Intézet (immár csak volt) főigazgatója, Ujváry Gábor; az intézetet ért átszervezés miatt a kiadással kapcsolatos felelős szerkesztői munkálatokat a második kötet esetében a Magyar Országos Levéltár, jelesül Kerekes Dóra és Ólmosi Zoltán vállalta át.

A folyóirat az elődökhöz hasonlóan azoknak a forrásoknak a közzétételére vállalkozik, amelyek nagyobb egységekbe, tematikus kiadványokba nehezebben illeszthetőek. Ezzel ugyan – miként azt a szerkesztői előszóban Ujváry Gábor elismeri – magára vonja a maradiság vádját, de az új periodikum tudatosan vállalja a konzervativizmus címkéjét, hiszen a törté-

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

netírás „tárgyából és természetéből adódóan mindmáig konzervatív műfaj". A folyóirat azáltal, hogy publikációs fórumot ad a kisebb terjedelmű források számára, egyúttal ösztönözni is szeretné a kiadatlan és ismeretlen levéltári és kézirattári dokumentumok feltárását, hiszen enélkül minden interpretáció és elmélet a levegőben lóg. A kronológiai spektrum alapvetően az 1526 és 1918 közötti korszakra terjed, de lehetőséget biztosítanak korábbi és későbbi források közzétételére is. A műfajból adódóan a tematikai középpont az „új" Lymbus esetében is a művelődéstörténet. A második kötettől kezdve a folyóirat hungarikakutatásokról szóló jelentéseket is közzétesz, a vegyes tartalomban a könnyebb eligazodást a személy- és helységnév-mutató könnyíti meg, amely Oross András precizitását dicséri. A szerkesztők – előrelátó módon – alapos forráskiadási és jegyzetelési elveket is megfogalmaznak a kötetek végén, elősegítve a dolgozatok formai egységességének megvalósulását.

Az első kötetben húsz közleményt olvashatunk. Az első két forráspublikációt Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténész jegyzi. Elsőként Balassa Bálint anyja, Sulyok Anna első férjének, Muthnoky Mihálynak 1552-ben kelt végrendeletét közli, kiegészítve a rá vonatkozó dokumentumok regesztáival (9–13). Ezt követően Balassa Bálint unokatestvérének, Balassa Ferencnek az epitáfiumát olvashatjuk, a bázeli egyetemi könyvtárban őrzött kéziratos fogalmazvány alapján. A 18 éves ifjút Bázel felé menet rabló zsoldosok gyilkolták meg, Szabó Géza jóvoltából halálának körülményei mellett a család peregrinációjára vonatkozó adataink is bővültek (15–17). Fazekas István négy levéllel gazdagítja Bocskai István bécsi és prágai tartózkodásával kapcsolatos (igen sovány) ismereteinket: nemcsak Bocskai bécsi politikai szocializációja áll világosabban előttünk, hanem a családjával kapcsolatos kérdések is tisztázódnak (19–24).

Kollektív vállalkozásoknál, gyűjteményes köteteknél elkerülhetetlen, hogy „becsússzon" egy-egy gyengébb teljesítmény is. Flóra Ágnes, a Közép-Európa Egyetem PhD hallgatója a Kolozsvári Állami Levéltárból a kolozsvári ötvös céh regisztrumait teszi közzé az 1549 és 1790 közötti időszakból. Rövid bevezetőjében csupán a forrás kiadásával kapcsolatos tudnivalókat ismerteti – érthetetlen módon már ebbe az egy oldalba is több helyesírási hiba került. Ugyanakkor – véleményem szerint – legalább néhány sor tartalmi indikáció és minimális bibliográfiai utalás minden forrásközlés elé kívánatos lenne. Ez azonban a kisebb baj. A szerző a magyar szöveget szándéka szerint betűhíven, a latint pedig „nyelvtani és formai javításokkal" közli, mivel „az előforduló hibás alakok … semmiféle nyelvészeti értéket nem hordoznak, csupán egy kihaló nyelv vajúdásai." Talán nem ártana, ha a kolléganő tudatosítaná: a 16. századi Magyarországon a latin még nem érkezett el a kihalás stádiumába, és az akkori emberek annál mindenesetre jobban tudtak latinul, hogysem neki kelljen javítgatnia a „hibás alakokat". A latin nyelv helyett jelen közleményben inkább a közzétevő vajúdott, a hiperkorrekcióknak (vagy inkább a latin nyelvtani ismeretek hiányának) köszönhetően ugyanis számos alaktani szörnyszülöttel és teljesen értelmetlen latin szóval találkozunk a szövegben, sőt még az egyébként az ilyen jellegű kiadványban teljességgel szokatlan „szómagyarázatok-

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

ban" is, amelyek a forrásközlés hitelébe vetett bizalmunkat igencsak megrendítik. Erre a közleményre egy alapos lektorálás vagy összeolvasás igencsak ráférte volna (25–74).

Az elmúlt évtizedekben visszaszorult hivataltörténetre koncentrál Sunkó Attila közleménye: az Erdélyi Fejedelemség írásbeliségének két legfontosabb intézménye, a Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent hiteleshelyi működésével és levéltárával kapcsolatos dokumentumokat publikál, amelyekből egyrészt a hiteleshelyi munkát végző requisitorok tevékenységével, másrészt a hivatalok ügykezelésével és az iratanyag sorsával kapcsolatos fontos értesüléseket nyerünk (75–110). Tusor Péter több éve folyamatosan jelentkezik újabb kiadatlan Pázmány-levelekkel; ezúttal a Collalto család brünni levéltárából teszi közzé az érsek Rambaldo Collaltóhoz, a bécsi Haditanács elnökéhez írott négy levelét (111–116). Koltai András szintén régóta kutatott témájával kapcsolatos írással jelentkezik: Batthyány Ádám udvarának egy jelentős eseményéről, a gróf Eleonóra nevű lánya és Esterházy László esküvői előkészületeiről fennmaradt iratokat (lakodalmi étrendet, utasításokat, memorialékat és leveleket) publikál (117–135). Szabó András Péter egy II. Rákóczi Györgyhöz 1658-ban intézett, ismeretlen szerzőjű fiktív levelet, „poenitentiára való intést" tesz közzé. Az írás szervesen illeszkedik a fejedelem személyével és tevékenységével kapcsolatos prófécia- és pamflet-irodalom sorába: foglalkozik a bukás okaival (elsősorban a rossz tanácsadókkal), megoldási javaslatai is a Drábik-féle látnoki elképzelésekkel rokoníthatók (137–149). Kerekes Dóra Johann Christoph von Kindsberg konstantinápolyi császári követ hagyatéki leltárát adja ki 1678-ból, amelynek fő érdekességét a követ és a követség könyvtárát összeíró, több mint száz tételből álló könyvjegyzék jelenti (151–179).

Igazi „lymbus"-ba való a következő közlemény: Herner János és Radics András a szennai kastély vacsoravendégei által előadott tódításokról és anekdotákról készített több mint háromszáz feljegyzést publikálják. A történetek kétharmada 1683-ban és az azt követő esztendőkben hangzott el, a többi száz évvel később, a 18. század végén. A kastélyban megforduló környékbeli nemesek és ferences barátok által elmesélt adomák sajátos és más forrásokból aligha megismerhető hétköznapi vetületét adják a kora újkor kultúrájának, szokásainak és eseményeinek (181–210). Németh S. Katalin a legutóbb megélénkült Simplicissimus-kutatáshoz kapcsolódva Johann Georg Schielen 1683-ban nyolc lapszámot megért havi folyóiratának (Historische, Politische und Philosophische Krieg- und Friedensgesprach) hetedik, egyetlen nyomtatott példányban fennmaradt számából közöl egy ismeretlen szerzőjű verset. A költeményt a lap szerint a török elől menekülő magyar diákok adták elő, a 25 versszakból álló ének a háború okozta szenvedéseket ismerteti (211–216). Bujtás László Zsigmond Johannes van de Velde holland lelkész 1711-ben Magyarországon bekövetkezett halálával kapcsolatos dokumentumokat publikál. A lelkész 1711-ben utazott Magyarországon keresztül állomáshelyére, Szmirnába, de Szentendre mellett egy éjszakai fürdőzés során a Dunába veszett. A szerző eredeti holland nyelven és magyar fordításban közli a szerencsétlenül járt tiszteletes végrendeletét és a hagyaté-

kával kapcsolatos iratokat (217–244). Szelestei N. László a 18. századi közköltészet egyik jellegzetes darabját, báró Szentiványi Józsefnek az 1757. évi nagykárolyi farsangról írott versét adja ki. A költemény utalásaiból adalékokat nyerhetünk a 18. századi Janus Pannonius-recepció történetéhez is (245–271).

Gaál Bernadett Leopold Alois Hoffmannról, a pesti egyetem német professzoráról, II. József és II. Lipót bizalmi emberéről készült életrajzot közöl. Hoffmann a magyar nemesség ellen írott röpiratai és besúgói tevékenysége miatt igen rossz megítélésnek örvendett Magyarországon, a korábban már többször használt, de mindeddig kiadatlan, 1792-ben készült biográfia ennek az ellentmondásos személyiségnek az alaposabb megismeréséhez járul hozzá (273–284). H. Kakucska Mária Révai Miklós két ismeretlen, Orczy Lőrinchez intézett levelét adja ki, amelyek Orczy verseinek kiadástörténetéhez nyújtanak új információkat (285–287). Hubert Ildikó szintén a 18. századi közköltészet egyik közkedvelt témakörében, a mezei munka dicséretéről született versezetet publikál a Károlyi-levéltárból; szerzője Simon József, akinek több költeménye is fennmaradt kéziratban (289–306). Csörsz Rumen István hat erdélyi, ún. „hazugságverset" közöl, amelyek a Régi Magyar Költők Tára XVIII. századi sorozatának 1999-ben megjelent, *Mulattatók* című kötetéhez nyújtanak kiegészítést (307–316). Somogyi Gréta írásában Barabás Miklós három levelét olvashatjuk, amelyeket a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium könyvtárában őriznek, és a művész a fejedelem portréjának megfestésével kapcsolatban írta azokat Farnos Dezső rektornak (317–319). A korábbiaktól eltérően hosszú bevezető tanulmánnyal ellátott közleményt készített Seres Attila a magyar nyelvnek a moldvai papnevelésben betöltött szerepéről. A jórészt magyar származású papnövendékek az 1886-ban megnyitott jászvásári szemináriumban vagy az 1897-ben alapított halasfalvi kisszemináriumban végezték tanulmányaikat, magyart csak rövid ideig, idegen nyelvként, a magyarországi államsegélyek függvényében tanulhattak (321–349). A kötet záró közleményét Szende László készítette: Tompa Ferenc régésznek 1942. március 22-én Sopronban tartott előadását publikálja Tompa hagyatékából. A Horthy-korszak katolikus közéletében is aktív részt vállaló tudós a pápaságnak a magyar nemzet történetében betöltött szerepéről beszélt, nem mentesen a negyvenes évek aktuálpolitikai utalásaitól sem (351–361).

A második kötet, amely – a hasonló vállalkozásoktól eltérően – pontosan egy évvel az első után jelent meg, alapvetően az első szerkezetét követi, azzal a különbséggel, hogy itt a tizenegy forrásközlést öt kutatási beszámoló követi. Az első írást Korpás Zoltán jegyzi, aki a simancasi levéltár 16. századi magyar vonatkozású anyagának feltárását végezte az elmúlt években. Most a spanyol államtanácsnak a mohácsi csatavesztéssel kapcsolatban hozott döntéseit teszi közzé, a bevezető tanulmányban követve azok megvalósítását is (5–17). Az utóbbi években megélénkült Báthory-kutatás fontos, római levéltári dokumentumokat is megszólaltató eredményei fűződnek Kruppa Tamás nevéhez. Ezúttal egy, a magyar kutatásban eddig ismeretlen itáliai szerző, a jelentős államelméleti munkásságot felmutató Girolamo Frachetta törökellenes és Erdéllyel kapcsolatos alkalmi műveit: szónoklatait és érte-

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

kezéseit mutatja be, szembesítve a korszak diplomáciai levelezésével. Kruppa írása műfajilag is különbözik a többi közleménytől: nem forrásközlés, hanem tanulmány formájában ismerteti az olasz szerző magyar vonatkozású munkásságát (19–49).

Talán éppen a Lymbus „megkerülhetetlenségét" jelzi, hogy a jelen ismertetés szerzője sem vonhatta ki magát a kötetben való szereplés (illetve a kötet szerzője az ismertetés) alól. Molnár Antal a Római Inkvizíció 1998-ban a tudományos világ számára megnyílt levéltárából tesz közzé három, a hódolt Magyarországról küldött levelet, amelyek egyrészt szervesen kiegészítik a Propaganda Fide Kongregáció és a jezsuiták római archívumaiból kiadott dokumentumkötetek anyagát, másrészt pedig jelzik a Szent Hivatal és a magyarországi hódoltság kapcsolatrendszerét (51–59). Jankovics József Pázmány Péter ismeretlen, 1637-ben kelt végrendeletét publikálja a brünni levéltárból. A bíboros-érseknek több testamentuma ismert, az itt publikált iratban morvaországi birtokairól rendelkezik unokaöccse, Pázmány Miklós javára (61–69). Kerekes Dóra Giorgio Cleronome császári tolmácsnak a magyarországi hódoltságról 1664-ben készített úti jelentését publikálja. A tolmácsok és a futárok kötelesek voltak útjaikról beszámolót készíteni, Cleronome Belgrádtól Bécsig tartó utazásának tapasztalatait vetette papírra (71–77). Herner János és Orlovszky Géza egy pikáns témájú levelet közölnek: Macskási Boldizsár levelét Teleki Mihályhoz (1682), amelyben felesége hűtlenségére panaszkodik. A levél érdekessége, hogy a feleséggyilkos Zerényi (Zrínyi) Miklós példájára hivatkozik, ennek az adatnak a további vizsgálatával egyelőre adós a Zrínyi-kutatás (79–83). Reinhard Buchberger egy császári hadnagy, Conrad Fink von Finkenstein halálos ítéletét adja ki 1687-ből. A tiszt a székesfehérvári pasa számára kémkedett, és a már keresztény kézen levő Buda erődítésének gyenge pontjait árulta el a török bégnek (85–92). Bujtás László Zsigmond hollandiai levéltári forrásokat közöl Bethlen Miklós és a sárospatak-gyulafehérvári kollégium leideni ösztöndíjának történetéhez (1703–1709). Bethlen, közismerten jó holland kapcsolatai révén, jelentős szerepet játszott a kollégium ösztöndíjas helyének létrehozásában (93–122). Czibula Katalin Szilágyi András református prédikátor (1683–1738) naplóját publikálja. Szilágyi a 18. század első felének jellegzetes középértelmiségi figurája, aki 1712–1713 folyamán németországi és hollandiai peregrinációt folytatott, majd hazatérve a Teleki család udvari prédikátora, később falusi lelkész lett (123–186). Knapp Éva egy boldogtalan magánéletű nemesasszony, Radák Ádámné Kemény Druzsiána verseit adja ki. A költemények az önvallomás jellegzetes 18–19. századi műfaját, a női panaszdalt képviselik, amelyeket – a közreadó véleménye szerint is – „elsősorban nem a költői véna, hanem szerzőjük boldogtalansága, illetve lelki betegsége ihletett" (187–203). Krisch András egy nagymartoni (Mattersburg) jegyző, Jakob Wittmann krónikájának részletével ismertet meg, amely elsősorban az 1809. évi napóleoni háború helyi eseményeihez szolgál érdekes adatokkal (205–221).

Míg a kötet forrásközlései inkább kora újkori vonatkozásúak, addig a Klebelsberg Ösztöndíj támogatásával végzett kutatásokról szóló beszámolók hangsúlya az újkorra, a 19–20. századra helyeződik át. Ezek sorát Zakar Péter írása nyitja, aki a

bécsi Osztrák Állami Levéltárban a császári királyi tábori püspökség iratait tekintette át az 1773-tól 1867-ig terjedő időszakban. A források általános bemutatása mellett táblázatos formában közli az Apostoli Tábori Helynökség levéltára fontosabb magyar vonatkozású iratainak jegyzékét (225–233). Cseh Géza a Jászkunság történetének egyik igen fontos forrásőrző helyét, a Német Lovagrend Központi Levéltárát (Bécs) mutatja be. A jászkun településeket 1702 és 1731 között a lovagrend vette zálogba, így ezen három évtized forrásanyagának zömét a rend archívuma őrzi. A szerző nemcsak a jászkunsági vonatkozású, mintegy három folyóméternyi iratot ismerteti, hanem beszámol a lovagrendi levéltárban való kutatás sajátosságairól is (235–248). Seres Attila a magyar történelem szempontjából fontos moszkvai levéltárakban végzett kutatásokat, kutatási beszámolójában öt archívumot és azoknak a két világháború közötti szovjet–magyar kapcsolatokra vonatkozó ügyiratait mutatja be (249–267). Ugyancsak három moszkvai levéltárat keresett fel Baráth Magdolna, aki viszont az 1945 utáni magyar vonatkozású iratokat kutatta (269–279). A záró tanulmányban Garadnai Zoltán a De Gaulle-i francia külpolitika magyar kapcsolataira, a francia–magyar viszony 1958–1969 közötti alakulására vonatkozó párizsi levéltári kutatásainak tapasztalatait foglalja össze, a levéltári források jegyzéke mellett a téma vizsgálatával kapcsolatos általános kérdésekre is kitérve (281–293).

A fenti szemléből is kitűnik: az „új" Lymbus méltó örököse a magyar történeti és irodalomtörténeti forrásközlő vállalkozásoknak. Az ismertetett két kötet a változatos és gazdag tartalom okán a kora újkori és az újkori kutatásokban valószínűleg megkerülhetetlen lesz, a szép nyomdai kivitel és az igényesen megtervezett, kemény borító miatt a könyvespolcon sem kell a hátsó sorba pakolni őket. Nyilván ezek az állítások a sorozat későbbi darabjaira is érvényesek lesznek. A harmadik kötet ugyanis már készül: a dolgozatok leadási határideje 2005. augusztus – vagyis lehet dolgozni az újabb levéltári felfedezések közzétételén. Mert amint ez a két kötet is egyértelműen mutatja: érdemes.

Molnár Antal

KERÉNYI FERENC: „SZÓLNOM KISEBBSÉG, BŰN A HALLGATÁS" (AZ IRODALMI ÉLET NÉHÁNY KÉRDÉSE AZ ABSZOLUTIZMUS KORÁBAN)
Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2005, 172 l.

Örvendetesen felélénkült az 1850-es esztendők irodalmának kutatása: Szajbély Mihály nagydoktori értekezése egy új, szociológiai nézőpontú irodalomtörténet megírását vállalta, Szilágyi Márton a mikrotörténelem szempontját kéri kölcsön Lisznyai Kálmán életének és pályájának átvilágításához. Kerényi Ferenc meg már könyve alcímében jelzi az irodalomszociológiai elgondolást. Kevésbé az irodalom esztétikai vonatkozásainak föltárására törekszik (akkor nyilvánvalóan Arany János lenne a középpontban), hanem annak a háttéranyagként kezelt tényezőnek működési/működtetési mechanizmusát elemzi, amely lehetővé tette, hogy az iro-